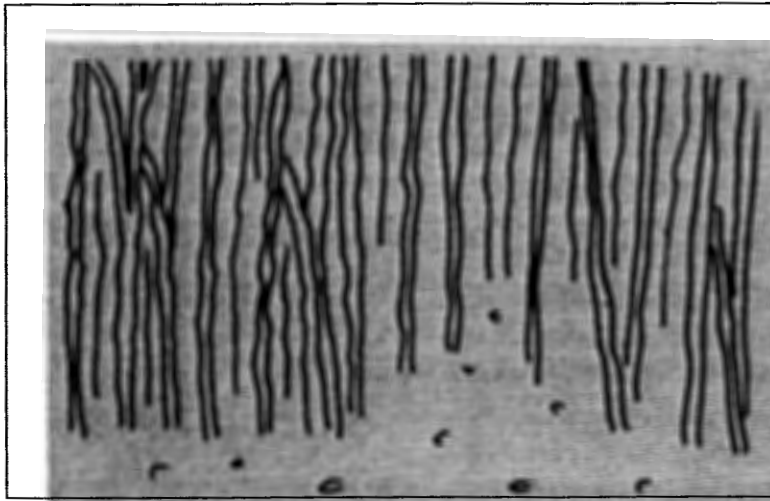

การตีความปฏิจลสมุปบาท

เทพประสิทธิ์ ณนนคร

๑

บทความชิ้นนี้ผู้เขียนมิได้เจตนานำเสนอต่อบุคคลทั่วไป หากแต่มุ่งเสนอต่อผู้ที่ได้อ่านหนังสือเรื่อง “ปฏิจลสมุปบาทคืออะไร” ของพระเดชพระคุณ ท่านอาจารย์พุทธทาสภิกขุ และศึกษาใคร่ครวญต่อมาด้วยใจชอบเป็นเวลานานพอสมควร อีกทั้งบทความชิ้นนี้ก็ได้มุ่งหมายที่จะก่อศรัทธา หรือแนะนำการใช้ประโยชน์จากความรูเรื่องปฏิจลสมุปบาทแก่ผู้ใด เพราะสิ่งเหล่านั้นปรากฏสมบูรณ์อยู่ในหนังสือเล่มที่กล่าวแล้ว

ผู้เขียนมีความประสงค์เพียงเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับสหายธรรม ผู้มีความสุขที่จะคุยกันเรื่องปฏิจลสมุปบาท โดยเฉพาะในลำดับที่ว่า อวิชชา นามรูป อุปาทาน และภพ คืออะไร ทั้งนี้เพราะผู้เขียนคิดว่า การเสวนา ธรรมตลอดจนธรรมวิภาสระหว่างพุทธบริษัท นับเป็นพุทธบูชาระดับหนึ่ง

จะนำไปสู่ปฏิบัติบูชาที่มั่นคงยิ่งขึ้นต่อไป ดังนั้นคำตักเตือนหรือความเห็นโต้แย้งที่จะมีมาให้ผู้เขียนได้ทราบนั้น ผู้เขียนต้องขอขอบคุณอย่างสูงไว้ก่อนด้วยความรักและความจริงใจ

ใจความสำคัญของบทความนี้ที่ผู้เขียนต้องการนำเสนอคือ ปฏิจลสมุปบาท คือ ขบวนการที่จิตได้สำนึก พัฒนาข้อมูลที่ได้รับให้เป็นความนึกคิดของจิตสำนึกเริ่มที่อวิชชารับข้อมูลใหม่เข้ามากลั่นกรองตามนามรูปแล้วพัฒนาต่อไปในขั้นตอนต่างๆจนสำเร็จเป็นชาติ เมื่อเปรียบเทียบขั้นห้ากับปฏิจลสมุปบาท รูปคืออายตนะสัญญา คืออวิชชาและนามรูป ลำดับที่ปฏิจลสมุปบาทมีมากกว่าขั้นห้าคือผัสสะ ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ขณะที่ลำดับผัสสะเป็นลำดับที่ทำให้รูปภายในเชื่อมกับรูปภายนอก แต่ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ เป็นพหุติส่วนเกินของจิต เป็นส่วนที่ทำให้ขั้นบริสุทธิกลายเป็นอุปาทานขั้น

อธิบายในแนวจิตวิทยาตะวันตก อวิชชาคือข้อมูลชุดคำสั่งซึ่งรับถ่ายทอด

มาทางหน่วยพันธุกรรม เป็นแรงขับให้หน่วยชีวิตสร้าง หน่วยชีวิตต่อไปนามรูปคือข้อมูลเดิมรับมาแล้วในชีวิตนี้นี้ ทำหน้าที่เป็นแบบให้จินตนาข้อมูลรับครั้งใหม่มาเทียบ เพื่อจำแนกและจัดการ อุปาทานคือปมเชื่องและปมด้อย เกิดในลักษณะเป็นปัจจัยให้กันและกัน ภาพคือช่องว่าง ระหว่างปมทั้งสอง ชาติคือข้อมูลซึ่งถูกอวิชชาพัฒนาถึงระดับจิตสำนึกแล้ว

ต่อไปนี่จะเป็นรายละเอียดของใจความสำคัญที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น

๒

เมื่อครั้งที่องค์ศาสตาสถาปนาศาสนาพุทธขึ้นมา โดยประกาศว่าพระองค์ได้ตรัสรู้โดยชอบและหมดกิเลส แล้วนั้น พระองค์หมายถึงพระองค์ได้ตรัสรู้กลไกของ ปฏิจสุมุปาบทซึ่งยังไม่มีใครรู้จักมาก่อน และได้ตัด วัฏฏของปฏิจสุมุปาบทในพระองค์จนหมดสิ้น พระองค์ ได้ใช้ความจริงเรื่องปฏิจสุมุปาบทนี้เป็นพื้นฐานในการ อธิบายถึงความเป็นมาของความคิดในแต่ละบุคคล โดย กล่าวถึงสาเหตุแห่งทุกข์ ตลอดจนวิธีดับทุกข์ที่เหมาะสม และย้ำว่าปฏิจสุมุปาบทเป็นอาทิพรหมจรรย์ หรือจุด เริ่มต้นของพรหมจรรย์

องค์ศาสดาให้ความสำคัญกับปฏิจสุมุปาบทมาก ตรัสว่า ผู้ใดเห็นปฏิจสุมุปาบท ผู้นั้นเห็นธรรม และผู้ใด เห็นธรรม ผู้นั้นเห็นพระองค์ ซึ่งหมายความว่า ผู้เข้าใจ ปฏิจสุมุปาบทจะเข้าใจเจตนาคำสอนของพระองค์ได้ตลอด ปฏิจสุมุปาบท จึงเป็นเอกลักษณ์ของศาสนาพุทธ นับ เป็นหัวใจของศาสนาได้ทีเดียว กล่าวกันว่าเมื่อแรกที่ พระอานนท์ผู้เป็นอุปัฏฐากใกล้ชิดได้ฟังเรื่องปฏิจ- สุมุปาบทนั้น ด้วยความไม่เข้าใจก็กราบทูลว่าปฏิจ- สุมุปาบทเป็นเรื่องง่าย จนพระพุทธองค์ต้องปรามว่า อย่าพูดอย่างนั้น ปฏิจสุมุปาบทเป็นเรื่องยากลึกซึ้ง ผู้ ไม่เข้าใจเรื่องปฏิจสุมุปาบทโดยตลอด จะมีจิตยุ่งสับสน เหมือนกลุ่มด้ายยุ่ง เหมือนเชิงหญ้ารก

ในศาสนาอื่นอาจจะมีข้อความคล้ายกับปฏิจ- สุมุปาบทบ้าง แต่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญหรืออธิบายไว้ละเอียด เช่นภควัทคีตามีคำรัสขององค์ฤษณะเป็น บัจยการเริ่มที่ผัสสะ ทำให้เห็นโครงสร้างท่อนหลังของ ปฏิจสุมุปาบท ว่า

เพราะจิตจจจอยู่กับอารมณ์
จึงเกิดรักในอารมณ์เหล่านั้น
เมื่อมีความรัก ก็มีกำมั้น
และผิตหวังในกำมั้น จึงเกิดโกรธ
เมื่อโกรธ ก็เกิดโมหะ
เกิดโมหะแล้วย่อมเสียพุทธิ
เมื่อเสียพุทธิ ย่อมพินาศ

ซึ่งอาจทำให้ผู้ศึกษาศาสนาและปรัชญาคิดว่า ภควัทคีตาและอุปนิษัตต่าง ๆ เป็นคัมภีร์เก่าแก่ก่อน พุทธกาล คงเป็นพื้นฐานของคำสอนในพุทธศาสนา จึงมี ผู้แสดงหลักฐานยืนยันว่า ภควัทคีตาเกิดหลังพุทธกาล และรับอิทธิพลไปจากศาสนาพุทธโดยตรง ทั้งอุปนิษัตที่ มีจำนวนต่ำกว่าพุทธกาลก็มีประมาณสองคัมภีร์เท่านั้น อุปนิษัตส่วนใหญ่ถูกแต่งขึ้นภายหลัง เพื่อปรับปรุง ศาสนาพราหมณ์ให้ทันสมัยเท่าศาสนาพุทธได้ต่างหาก แม้แต่อาศรมสี่ คือ พรหมจารี คฤหัสถ์ วานปรสธ และ ดันยาสี ก็คือแนวคิดของศาสนาพุทธที่ศาสนาพราหมณ์ รับไว้นั่นเอง

ในสมัยนั้นนอกจากศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นหลัก คำสอนดั้งเดิมที่ตั้งอยู่อย่างมั่นคงแล้ว ก็ยังมีลัทธิความ เชื่อตลอดจนโลกทัศน์ต่าง ๆ มากมายแข่งขันแย่งชิง ศาสนิกกันอยู่ การแข่งขันกันระหว่างลัทธิความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ คงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พระพุทธองค์เคยท้อใจ อีกทั้งยังเห็นว่าปฏิจสุมุปาบทเป็นเรื่องลึกซึ้งสลับซับซ้อน ยากที่ปุถุชนจะเชื่อตามและเข้าใจได้ ถึงกับคิดที่จะเก็บ ความรู้เรื่องปฏิจสุมุปาบทไว้เพียงผู้เดียว แต่ในที่สุด ด้วยพระกรุณาคุณ ซึ่งเป็นลักษณะของทุกองค์พระศาสดา พระพุทธองค์ก็ได้อธิบายปฏิจสุมุปาบทนี้แก่ภิกษุทั้งหลาย จนสืบไปถึงบุคคลทั่วไปภายหลัง

ลัทธิความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ในชมพูทวีปก่อนที่พระพุทธองค์ได้พบปฏิจลสมุปาทนั้น คงจะมีแนวความคิดเช่นที่ปรากฏอยู่ในอันตคาถิกทิกฏฐิ หรือปัญหาแตกหักทางสมมติฐานสืบข้อที่พระองค์ไม่ทรงตอบ เช่น วิญญาณและร่างกายแยกเป็นอิสระกันได้หรือไม่ ตายแล้วเกิดอีกหรือไม่ ในสุดตันตปิฎกซึ่งเป็นเอกสารอ้างอิงขั้นต้นของศาสนาพุทธนั้นมีหลักฐานว่าองค์ศาสดาเผชิญกับปัญหาอันตคาถิกทิกฏฐิหลายครั้ง เช่นในกรณีทีพระภิกษุมาลุงกยบุตรทูลถามปัญหาทั้งสิบนี้กับพระองค์ โดยกล่าวว่าถ้าพระองค์รู้ก็ให้ตอบ ถ้าไม่รู้ก็ให้รับตรง ๆ ว่าไม่รู้ หากไม่ตอบให้แจ่มแจ้งแล้ว ตนจะลาเพศไปเป็นคฤหัสถ์ องค์ศาสดาได้แสดงเหตุผลว่า คำตอบของปัญหาเหล่านี้ไม่เป็นประโยชน์ในการพ้นทุกข์แต่อย่างใด ข้าหากบุคคลใดยึดติดในความเชื่อนี้ จะทำให้เลิกประพฤติพรหมจรรย์ จนทำให้เกิดภพ ชาติ อยู่อย่างไม่จบสิ้น พระองค์จึงไม่ตอบปัญหาอันตคาถิกทิกฏฐิ แต่จะตอบเฉพาะปัญหาที่เกี่ยวกับเรื่องทุกข์ และการปฏิบัติให้พ้นทุกข์เท่านั้น นอกจากกรณีของพระภิกษุมาลุงกยบุตรแล้วยังมีกรณีของพระภิกษุสาติเกวัญบุตร ซึ่งยืนยันความเชื่อเรื่อง “วิญญาณ” กังองค์ศาสดาเอง ความเชื่อเรื่องวิญญาณของพระภิกษุสาติเกวัญบุตรนั้น เป็นอันตคาถิกทิกฏฐิอย่างชัดเจนเปิดเผยในเขตอาณัติของพุทธศาสนา องค์ศาสดาจึงดำหนิและอธิบายความหมายของวิญญาณเสียใหม่ตามแนวปฏิจลสมุปาทท่ามกลางภิกษุทั้งหลาย ร่องรอยในบันทึกเหล่านี้ล้วนแสดงว่า แม้ขณะองค์ศาสดายังทรงพระชนม์ชีพ อิทธิพลความเชื่อแบบเดิมก็ยังมีอิทธิพลมากต่อพุทธบริษัทอยู่ ดังนั้นเมื่อพระองค์จะประกาศคำสอนในกลุ่มชนซึ่งยึดมั่นอยู่ในความเชื่อเดิม และยังมีสำนักอื่นที่กำลังประกาศคำสอนอยู่เช่นกัน ปฏิจลสมุปาทซึ่งเป็นหัวใจของหลักคำสอนของพระองค์จึงต้องสมบูรณ์มีอนุกรมของเหตุผลต่อเนื่องกันครบ ไม่เหลือช่องว่างให้สำนักอื่นแย้งได้ แต่เมื่อพ้นสมัยของพระองค์ไปแล้วความจริงอันสมบูรณ์ซึ่งครอบคลุมขั้นตอนทางตรรกไว้นั้นกลับมากเกินจำเป็นจนทำให้เข้าใจยากขึ้น และเกิดความเข้าใจผิด ดังจะเห็นได้จากคัมภีร์อรรถกถา

ที่อาจารย์รุ่นหลังแต่งขึ้นมาเพื่ออธิบายปฏิจลสมุปาทตลอดจนการจำแนกขั้นตอนการทำงานของจิตเช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นต้นนั้น เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับพระสูตรที่บันทึกเหตุการณ์ ครั้งองค์ศาสดาอธิบายสิ่งเหล่านี้แก่สาวก เช่นกรณีพระภิกษุสาติเกวัญบุตรแล้ว จะเห็นว่าสาระและเจตนาต่างกันอย่างไม่สามารถปรับให้เป็นเรื่องเดียวกันได้ ที่เป็นเช่นนี้เพราะพระองค์ไม่ได้บัญญัติศัพท์ในปฏิจลสมุปาทขึ้นมาใหม่ คงใช้ศัพท์ที่ใช้กันอยู่แล้วทั่วไปขณะนั้น เพียงแต่พระองค์ได้นิยามเสียใหม่ให้ถูกต้องกับทฤษฎีของพระองค์ เมื่อพระองค์ปรินิพพานไปแล้ว อิทธิพลของนิยามศัพท์เดิมที่คนส่วนมากเคยชิน และเคยเกิดกับพระภิกษุสาติเกวัญบุตรมาก่อน ก็กลับมาครอบงำคำสอนของพระองค์อีกอย่างถาวรเพราะขาดพระองค์คอยหักท้วงตัดสินชี้ขาดความถูกต้อง จนเกิดการปลอมปนคำสอนขึ้น แม้ว่าพระองค์จะได้บัญญัติมหาประเทศไว้แล้วจะให้ตรวจสอบความถูกต้อง โดยยึดพระสูตรและพระวินัยเป็นหลักก็ตาม แต่ก็มิผลเพียงทำให้ผู้ปลอมปนได้ปลอมปนพระสูตรและพระวินัยเพิ่มขึ้นอีกด้วยเท่านั้น ปฏิจลสมุปาทซึ่งเป็นคำสอนหลักของพุทธศาสนาจึงถูกบิดเบือน เมื่อหัวใจของศาสนาขาดความชัดเจนตัวศาสนาจึงหมดเอกลักษณ์เปิดโอกาสให้ความเชื่อที่เกิดจากอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ซึ่งยังครอบงำความคิดของคนส่วนใหญ่อยู่ รอบเอาสรณะสูงสุดของทั้งสองกระแสรวมเข้าด้วยกัน โดยผนวกให้พระพุทธองค์เป็นนารายณ์อวตารปางที่เก้าต่อจากกฤษณาวตาร ซึ่งแม้จะเป็นการกระทำด้วยความเคารพยกย่องอย่างสูงที่สุดก็ตาม แต่ก็นับเป็นอวสานของศาสนาพุทธในอินเดีย และเป็นอวสานของความเข้าใจแบบถูกต้องเกี่ยวกับปฏิจลสมุปาทด้วย

๓

ปัจจุบันนี้ในการการศึกษาเรื่องโครงสร้างและพฤติกรรมของจิต มักกล่าวถึงผลงานของนักจิตวิทยาจากประเทศตะวันตกเป็นส่วนใหญ่ ทั้งที่การศึกษาเรื่องจิตใน

แง่มุมต่างๆ ตลอดจนการใช้ประโยชน์ของศาสตร์เหล่านี้ ได้เริ่มมีขึ้นในประเทศตะวันตกก่อนนับพันปี ทั้งนี้ เป็นเพราะการศึกษาเรื่องจิตในประเทศทางตะวันออกได้ เชื่อมลงแต่กลับอุปนิสัยและขยายตัวขึ้นทางประเทศตะวันตก โดยมีรากเหง้าแห่งการค้นคว้าเป็นอิสระแตกต่างจากระบบการศึกษาแบบตะวันออกโดยสิ้นเชิง อย่างไรก็ตาม เมื่อเป็นการศึกษาในเรื่องเดียวกันแล้ว ก็ย่อมประจักษ์ความจริงอันเป็นสิ่งเดียวกันอย่างแน่แท้ที่สุด และโดยเหตุที่คนส่วนมากมักเข้าใจคล้อยตามแนวคำอธิบายเรื่องจิต ตลอดจนพฤติกรรมของจิตตามแบบตะวันตก มากกว่าแบบตะวันออกอยู่แล้ว เพราะมีตัวอย่างเป็นรูปธรรมสนับสนุนการสังเกตมากกว่า บทความนี้จึงมุ่งอธิบายปฏิจลสมุปปาทด้วยคำอธิบายร่วมสมัย โดยชี้ให้เห็นจุดร่วมหรือสิ่งเดียวกันที่การศึกษาทั้งสองระบบ กล่าวถึง เพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจและเพื่อเป็นพหุบุษบาตามอัธยาศัยดังรายละเอียดต่อไปนี้

ข้อความในปฏิจลสมุปปาทมีว่า

อวิชชา	เป็นปัจจัยให้เกิด	สังขาร
สังขาร	เป็นปัจจัยให้เกิด	วิญญาณ
วิญญาณ	เป็นปัจจัยให้เกิด	นามรูป
นามรูป	เป็นปัจจัยให้เกิด	อายตนะ
อายตนะ	เป็นปัจจัยให้เกิด	ผัสสะ
ผัสสะ	เป็นปัจจัยให้เกิด	เวทนา
เวทนา	เป็นปัจจัยให้เกิด	ตัณหา
ตัณหา	เป็นปัจจัยให้เกิด	อุปาทาน
อุปาทาน	เป็นปัจจัยให้เกิด	ภพ
ภพ	เป็นปัจจัยให้เกิด	ชาติ
ชาติ	เป็นปัจจัยให้เกิด	ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกขโทมนัส อุปายาส

ลำดับแรกของปฏิจลสมุปปาท คือ อวิชชา องค์ ศาสตราได้ตรัสไว้ว่า *ดูก่อนภิกษุ ความไม่รู้ทุกข์ ไม่รู้เหตุให้เกิดทุกข์ ไม่รู้ความดับทุกข์ ไม่รู้ทางแห่งความดับทุกข์ อันใด ความไม่รู้อันนั้นแหละเราเรียกว่า “อวิชชา”* โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือไม่รู้ว่สิ่งทั้งปวงทั้งหลายเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ลำคัญผิดในสิ่งที่เพ็นทุกข์ว่เป็น ความสุขไป

บทความนี้ต้องการแสดงให้เห็นว่า อวิชชาไม่เป็น แต่เพียงความไม่รู้จักทุกข์ ไม่รู้จักความดับทุกข์ ไม่รู้จักทางดับทุกข์เท่านั้น แต่ยังรวมเอาตัวพลังขับเคลื่อนอันมหาศาลให้ทำในสิ่งที่ก่อให้เกิดทุกข์ไว้อีกด้วย อาจแยกกล่าวได้ว่า ในระดับจิตใต้สำนึก อวิชชาคือแรงขับให้สิ่งมีชีวิตมีพฤติกรรมเพื่อสืบพันธุ์ต่อไปตลอดจนดำรงชีพอยู่ และในระดับจิตสำนึก อวิชชาคือความไม่รู้เท่าทันในแรงขับเคลื่อนให้ก่อพฤติกรรมจากจิตใต้สำนึกนั้น เพื่อสนับสนุนแนวคิดนี้ ขอให้พิจารณาภาพอธิบายปฏิจลสมุปปาทแบบริเบต ซึ่งใช้ภาพคนตาบอดถือไม้เท้ามีเด็กสูงคนมองสูง อธิบายได้ว่าสภาพบอดคือ อวิชชา ในระดับสำนึกไม่รู้ไม่เห็นความเป็นจริงของสภาพแวดล้อม ส่วนเด็กที่สูงคืออวิชชาในระดับใต้สำนึก ซึ่งรู้เห็นสภาพแวดล้อม อย่างเด็ก ๆ คือรู้ไม่จริง แต่อยากสนุกจึงจุดจูงคนตาบอดไปอย่างคึกคะนองตามความนึกคิดอันจำกัด ผู้เริ่มบรรลุนิธรรมคือผู้เริ่มรู้ทันแรงขับหรือแรงจูงจากจิตใต้สำนึก เมื่อปฏิบัติธรรมจนสิ้นอวิชชาคือ มีตาดีเห็นสภาพแวดล้อมตามเป็นจริง การตัดสินใจจึงเป็นอิสระไม่ถูกชักนำหรือขับเคลื่อนจากอวิชชาอีกต่อไป

ความจริงอวิชชาไม่ได้เกิดกับบุคคลในช่วงชีวิตนี้เป็นครั้งแรก แต่ได้มีวิวัฒนาการต่อเนื่องมาโดยถ่ายทอดทางกระแสจิต นับเป็นหมื่นปีแสนปีมาแล้ว คือตั้งแต่มนุษย์ยังไม่เป็นมนุษย์ ยังไม่มีจิตสำนึกซึ่งเกิดจากสมองส่วนที่เจริญขึ้นมาใหม่ภายหลังเพราะเมื่อสมองได้พัฒนาจนมีจิตสำนึกได้แล้ว จิตสำนึกก็ได้ปิดบังความคิด ความปรารถนาเดิมซึ่งเกิดจากสมองส่วนโบราณเสียอย่างมิดชิดจนสำนึกเดิมหรืออวิชชานั้นกลายเป็นความคิดระดับจิตใต้สำนึกไป การพัฒนาความคิดที่เริ่มด้วยอวิชชาตั้งแต่จิตใต้สำนึกมาจนถึงจิตสำนึกนี้เอง คือ ปฏิจลสมุปปาท ระยะเวลาที่จิตใต้พัฒนาจากระดับใต้สำนึกมาสู่ระดับสำนึกนั้นมาก เหมือนชั่วขณะคนตกจากยอดไม้ถึงโคน ซึ่งคนตกต้นไม้ยอมจำไม่ได้ว่าขณะตกนั้นได้ผ่านกิ่งไม้มาที่กิ่งกีดกัน แต่ละกิ่งก้านมีลักษณะอย่างไร เพราะกว่าจะรู้ตัวก็ถึงโคนต้นแล้ว เช่นเดียวกับจิตที่พัฒนาด้วยแรงอวิชชา วุ่นเดียวมารู้ตัวก็เป็นจิตสำนึก ไม่สามารถแยกแยะว่าขณะ

จิตใดกำลังเป็นเวทนา ตัณหา อุปาทาน รวบรวมอยู่ตอน ความคิดสำเร็จเป็นชาติ แต่หากกระแสจิตสายใดพัฒนา สำเร็จโดยไม่มีอวิชชาเจืออยู่ความคิดขณะนั้นก็เป็นผล ของขั้นห้าล้วน ไม่เป็นปัจจัยสมบูรณ์ เพราะความคิด ที่เป็นขั้นห้าล้วนกับกระแสความคิดที่เป็นปัจจัยสมบูรณ์ เกิดปนคละกันไปแล้วแต่ว่าขณะใดอวิชชาได้จางหะ ความคิดเป็นสายปัจจัยสมบูรณ์ก็เกิดขึ้น ช่วงที่สิ่งเร้า ภายนอกกระทบน้อย กระแสจิตที่เป็นผลของขั้นห้า ล้วนก็เกิดได้มาก เช่นกัน

๔

ก่อนที่จะกล่าวถึงอวิชชาต่อไป ขอทำความเข้าใจ ในเรื่องปริมาณความเจือทางกลศาสตร์เสียก่อน เรา อาจให้คำจำกัดความว่า ปริมาณความเจือคือความ สามารถหรือศักยภาพที่จะรักษาสภาพเดิมของวัตถุไว้ เช่นวัตถุที่อยู่หนึ่งก็จะมีปริมาณความเจือจำนวนหนึ่ง รักษาสภาพหนึ่งของมันไว้เมื่อมีแรงมากระทำต่อวัตถุนั้นนั้น แรงนั้นต้องมีมากพอที่จะลบล้างปริมาณความเจือที่มี อยู่ก่อน วัตถุจึงจะเคลื่อนที่ไปได้ และเมื่อวัตถุเคลื่อนที่ แล้วปริมาณความเจือก็จะรักษาสภาพเคลื่อนที่ไว้ หาก แรงที่ทำให้วัตถุเคลื่อนที่หมดไป วัตถุนั้นก็จะยังคง เคลื่อนที่ไปด้วยแรงจากปริมาณความเจือได้อีกระยะหนึ่ง เมื่อหมดแรงจากปริมาณความเจือแล้ว วัตถุจึงจะหยุด เคลื่อนที่ ผู้อ่านเองก็เคยพบกับอิทธิพลของปริมาณ ความเจือมาแล้ว เช่นเมื่อนั่งบนรถจอดนิ่ง หากรถคัน นั้นออกจากที่กระแทกนั้น เราจะรู้สึกว่าคุณกระชากไปข้าง หลัง นั่นเป็นเพราะปริมาณความเจือรักษาสภาพนิ่ง ของตัวเราไว้ให้อยู่ในตำแหน่งเดิม มันจึงต่อต้านการ เคลื่อนที่ย้ายตำแหน่ง และเมื่อรถวิ่งอยู่ด้วยความเร็วเกิด หยุดลงอย่างกะทันหัน เราจะรู้สึกว่าถูกดึงไปข้างหน้า นั่นเป็นเพราะปริมาณความเจือรักษาสภาพเคลื่อนที่ ของเราไว้มันจึงต่อต้านการหยุด

ทำนองเดียวกัน การเกิดและดำรงอยู่ของสิ่งมีชีวิต นั้นก็มีความเจือควบคุมอยู่ ตัวชีวิตเองและกิจกรรมต่าง ๆ

เปรียบเหมือนการเคลื่อนที่ของวัตถุ และสภาพไม่มีชีวิต ก็เหมือนการหยุดนิ่ง เมื่อโลกนี้ยังไม่เกิดชีวิตใด ๆ เลยนั้น เปรียบเหมือนมีปริมาณความเจือจำนวนมหาศาลรักษา สภาพไว้ชีวิตนี้ไว้ จนกระทั่งมีปรากฏการณ์ทางไฟฟ้า หรือสิ่งแปลกปลอมบางอย่างในบรรยากาศทำให้เกิดกรด อมิโนขึ้นหลายชนิด สภาพเหล่านี้เหมือนกับว่า เริ่มมี แรงผลักดันให้รถขับแล้วแต่ยังไม่สำเร็จ โลกอยู่ในสภาพไม่ มีชีวิตนาน จึงจะเกิดปฐมชีพขึ้นได้ ระยะเวลาแสน เน้นนานนั้นคงพิสูจน์ความมหาศาสตร์ของปริมาณความเจือ ได้เป็นอย่างดี เมื่อปฐมชีพได้อุบัติขึ้นก็คือปรากฏการณ์ ที่แสดงว่ารถเริ่มเคลื่อนที่แล้ว และเมื่อปฐมชีพผ่าน ขบวนการทางธรรมชาติ พัฒนาจนเป็นชีวิตซึ่งมีเนื้อเยื่อ และองค์ประกอบซับซ้อนขึ้นมาแล้วนั้นก็เปรียบได้กับรถที่ วิ่งฉิวแล้วทีเดียว ศักยภาพที่จะรักษาสภาพชีวิตให้มีต่อไปนั้น ย่อมมีปริมาณพอ ๆ กับศักยภาพที่เคยรักษาสภาพไว้ ชีวิตอยู่ก่อน ความยากเย็นแสนเข็ญกว่าที่ธาตุต่าง ๆ จะ ประชุมกันเป็นกรดอมิโนอย่างง่าย ๆ ลอยเป็นเมือกอยู่ กลางทะเล นับล้านปี แล้วจึงมีวิวัฒนาการเป็นปฐมชีพ ได้นั้น ได้เปลี่ยนรูปมาเป็นปริมาณความเจือที่จะรักษาส ีวิตนี้สืบไป ยิ่งปฐมชีพพัฒนามาเป็นชีวิตที่ซับซ้อนขึ้น ปริมาณความเจือก็สะสมเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย การที่ จะหยุดรถซึ่งวิ่งมาเร็วขนาดนี้ไม่ใช่เรื่องทำได้ง่าย ๆ เสียแล้ว ปริมาณความเจือที่อยู่ในรถหรือศักยภาพที่จะรักษาส ีวิตให้สืบสภาพต่อไปได้นี้ ต่อมาได้สืบทอดต่อเนื่อง อยู่ทั่วไปในทุกชีวิตไม่ว่าพืชและสัตว์ เป็นแรงผลักดันที่ เจียบแต่หนักแน่น ทำให้พืชมีดอกออกผลสืบ ทำให้สัตว์ หวงที่หากิน ทำให้คนแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ออกมาใน ลักษณะของสัญชาน แรงขับนี้คือสัญชาตญาณซึ่งมีส่วน หนึ่งเป็นอวิชชา หากเปรียบกับคอมพิวเตอร์ สัญชาต- ญาณ ก็คือความจำในส่วน ROM ที่เป็นชุดคำสั่งให้ หน่วยชีวิตหนึ่งหน่วยรักษาสภาพชีวิตไว้ให้นานที่สุด และ พยายามผลิตหน่วยชีวิตเหมือนตัวเองซ้ำออกมา ปริมาณ ความเจือที่ผลักดันชีวิตให้สืบทอดถ่ายทอดขยายพันธุ์ได้นี้ ได้พัฒนาจนเป็นจิตสำนึกของบุคคลมีลักษณะแสดงออก มาเป็นข้อเด่นสืบประการ ที่เรียกว่าสัญชานคือ

สังกายทิฏฐิ

วิจิกิจฉา

สีลัพพตปรามาส

กามราคะ

ปฏิฆะ

รูปราคะ

อรุปราคะ

มานะ

อุทธัจจะ

อวิชชา

ความจริงสังโยชน์ทั้งหมดเป็นอวิชชาที่แต่งตัวแล้ว การแบ่งชนิดของสังโยชน์เป็นการจำแนกพฤติกรรมของ อวิชชา ทั้งทางลึกและทางกว้างว่าจะถูกปริมาณความ เชื่อหรือศรัทธาของการดำรงชีวิตขับเคลื่อนออกมาใน รูปใดบ้าง แต่เมื่อกล่าวถึงตัวพลังขับเคลื่อนนั้นๆ แล้ว ก็ยัง ต้องเรียกว่าอวิชชา เปรียบคล้ายการให้แสงสีขาวผ่าน แท่งแก้วปริซึม ย่อมจะได้แถบรุ้งสีต่างๆ แยกกันชัดเจน แต่โดยแท้แล้วสีรุ้งซึ่งต่างกันเหล่านี้ล้วนมีกำเนิดจากลำแสง สีขาวด้วยกันทั้งสิ้น ปรากฏว่าท่านสรุปว่าสังโยชน์ ทั้งสิบนี้ มีแกนอยู่สองแกนหลักเท่านั้นคือกาม และ มานะ พรอยด์กล่าวไว้คล้ายกันว่าพลังขับเคลื่อนพฤติกรรม ของบุคคลมีสองชนิดเท่านั้นคือ ลิบิโด และ เดสตรูคโต การที่เราพบความจริงเรื่องแรงขับเคลื่อนพฤติกรรมก็เหมือนกับ เราเดินมาพบทางสองแพร่ง เป็นสิทธิ์ของเราโดยสมบูรณ์ ที่จะเลือกทางเดิน จะยอมรับพลังขับเคลื่อนเหล่านี้แล้วจัด การกับมันอย่างมีประสิทธิภาพเช่นเดียวกับพรอยด์และ ปุณฺณทวํโก หรือจะบังคับและกำจัดมันทั้งเช่นศาสดา ทั้งหลาย

อวิชชา หรือปริมาณความเชื่อหรือศรัทธาที่จะ ดำรงชีวิตนี้ ถ้าไม่พัฒนาเพิ่มขึ้น มันก็เป็นแรงขับใน สมการชีวิตะเคมีธรรมดาเท่านั้น แต่ในเวลาหลายกัปปี หลายกัลป์ที่ปฐมชีพได้พัฒนาตัวเองจนซับซ้อนขึ้นนั้น ตัวจิตอวิชชาเองก็ได้มีความสามารถมากกว่าเดิม คือ สามารถที่จะคิดได้ เมื่อถึงลำดับนี้ปัจจุสมุปบาทก็ พัฒนามาถึงสังขารดังที่ได้กล่าวไว้ว่า

อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิด สังขาร

สังขารที่กล่าวไว้ในปัจจุสมุปบาทนั้น คือความ นึกคิด หรือการปรุงแต่งทางจิตอย่างมีอวิชชาปนอยู่ เป็นสังขารปาทาน ในกรณีที่สิ่งมีชีวิตกำลังคิดปรุงแต่ง อย่างไม่มีอวิชชานั้น เป็นสังขารบริสุทธิ์หรือสังขารไม่มี อุปาทานไม่มีกิเลส ไม่ใช่สังขารที่กล่าวถึงในปัจจุ- สมุปบาท หน่วยชีวิตพัฒนาสังขารจนคิดได้อย่างเป็นระบบ เช่นรู้จักจำแนก ประเมินผล กังวล ก้าวร้าว ดีใจเป็นต้น แทนที่จะเป็นเพียงรู้จักหลบภัยและหาอาหารเท่านั้น อย่างไรก็ตามความคิดทั้งหมดนี้ไม่ได้โดยตรงก็โดยอ้อม ล้วนเป็นไปเพื่อใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมผลิตหน่วยชีวิต หน่วยใหม่ซ้ำออกมาอีก หรือรักษาสภาพชีวิตให้ยืดยาว ออกไปเท่าที่จะเป็นไปได้ ส่วนทางร่างกายหน่วยชีวิตก็ พัฒนาขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพเป็นเนื้อเยื่อระบบประสาท ฮอริโมน ตลอดจนสารเคมีต่างๆ เช่นนิโรทรานสมิต-เตอร์เพื่อร่วมทำงานกับการปรุงแต่งทางจิต ทำให้หน่วย ชีวิตมีความสามารถนำข้อมูลภายนอกเข้ามาสู่ความคิด ด้วยการแปลงสัมผัสที่ได้รับเป็นสัญญาณกระแสไฟฟ้า ผ่านระบบประสาทสู่สมอง เป็นการนำข้อมูลมาให้จิต ปรุงแต่ง ซึ่งในปัจจุสมุปบาทได้เรียกศักยภาพลำดับนี้ว่า วิญญาณ แปลว่า รู้

คำว่า “วิญญาณ” ในบทความนี้หมายถึงความ สามารถรู้ได้ของแต่ละระบบประสาทคือจักขุวิญญาณ โสตวิญญาน ฆานวิญญาน ชิวหาวิญญาน กาย วิญญาน และมโนวิญญาน ซึ่งเป็นปัจจุสมุปบันธรรม ดังที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระภิกษุสาติเกวัญบุตร ในมหาตัตถสัจจสูตร ไม่หมายถึงวิญญาณที่สามารถ ออกจากร่างกายแยกไปเป็นอิสระได้ และดังกล่าแล้วว่า ศาสนาพุทธเกิดขึ้นมาท่ามกลางกระแสความคิดอันตลาคึก คือกลุ่มกระแสความเชื่อว่าวิญญาณเป็นสิ่งเที่ยงแท้ เรียกหลัก อัตตา ฝ่ายหนึ่ง กับกลุ่มเชื่อว่าไม่มีวิญญาณ มีแต่ร่างกายเป็นสสารล้วนเรียกหลัก นิรัตตา อีกฝ่ายหนึ่ง พระพุทธองค์ปฏิเสธที่จะตอบปัญหาเกี่ยวกับความเชื่อ ของทั้งสองฝ่าย โดยตรัสว่า “เราไม่สนใจที่จะรู้ทุกข์

ต่าง ๆ เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าของพวกท่าน ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะมาถกเถียงกันเรื่องหลักการอันลึกลับเกี่ยวกับวิญญาณ จงทำดี และจงเป็นคนดีเท่านี้ แล้วจะเป็นอิสรภาพและเข้าสู่สัจจะ” องค์ศาสดาได้อธิบายถึงวิญญาณในรูปของปัจเจกสมุปบันธรรมโดยใช้หลักอนัตตา ซึ่งเป็นเหตุผลแนวใหม่ว่า

สังขาร เป็นปัจจัยให้เกิด วิญญาณ

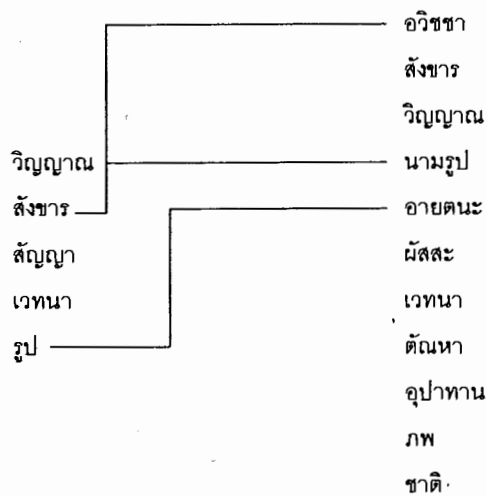
และ

วิญญาณ เป็นปัจจัยให้เกิด นามรูป

นาม ในปัจเจกสมุปบาท หมายถึง ความรู้สึก ความจำ ความตั้งใจ ความกำหนดหมายไว้ และผัสสะ

รูป หมายถึงสิ่งซึ่งสามารถสัมผัสได้ด้วยประสาททั้งห้า และรวมถึงสิ่งเนื่องมาจากรูปที่เรียกว่า อุปาทาย-รูป ด้วย เช่น ดอกไม้เป็นรูป ความสวยของดอกไม้ก็นับเป็นรูปเพราะเป็นอุปาทายรูปของดอกไม้ แต่ความชอบ ความชัง ความปรารถนาในดอกไม้เป็นนาม ความจริงรูปใน นามรูป เป็นข้อมูลส่วนที่มาจากรูปแตกกลายเป็นนามไปแล้ว

ลำดับนี้ลองนำขันธห้ามาเทียบกับปัจเจกสมุปบาท

รูปในขันธห้าคืออายตนะในปัจเจกสมุปบาทหรือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อหักรูปออกจากขันธห้าแล้ว

เหลือส่วนที่เป็นขันธของจิต ได้แก่ เวทนา สัญญา สังขารและวิญญาณ นำมาเทียบกับสายปัจเจกสมุปบาท จะพบว่า เฉพาะเวทนา สังขาร วิญญาณ มีปรากฏอยู่ทั้งในขันธห้าและสายปัจเจกสมุปบาท แต่สัญญาในขันธห้าไม่มีคู่อยู่ในสายปัจเจกสมุปบาท หรือจะกล่าวว่ายาสายปัจเจกสมุปบาทขาดสัญญาไป ซึ่งความจริงสัญญาจะขาดไปจากขบวนการของจิตไม่ได้ เช่นเดียวกับการทำงานของคอมพิวเตอร์ก็จะขาดเมมโมรี่ไม่ได้

สัญญาในขันธห้าพอมายู่ในปัจเจกสมุปบาทก็คือ นามรูปและอวิชชา โดยสัญญาทำหน้าที่เหมือนภาคเก็บไว้ทั้ง นามรูป และ อวิชชา มีนามรูปเป็นส่วน RAM และอวิชชาเป็นส่วน ROM ตัวนามรูปในปัจเจกสมุปบาทคือ ข้อมูลในหน่วยความจำหรือสัญญาซึ่งเคยถูกป้อนเข้ามาเก็บเอาไว้ในชีวิตปัจจุบัน ส่วนตัวอวิชชาเป็นข้อมูลซึ่งสะสมอยู่ในหน่วยพันธุกรรมถ่ายทอดสืบมาตามกระแสชีวิตพร้อมกับสัญชาตญาณอื่นๆ ข้อมูลแต่ละไบต์เหล่านี้เป็นนามทั้งสิ้น เพราะรูปจะเข้ามาอยู่ในสัญญาไม่ได้ เหมือนเครื่องจักรเครื่องหนึ่งจะเข้าไปอยู่ใน RAM ของคอมพิวเตอร์ไม่ได้ แต่รายละเอียดของเครื่องจักรถูกเปลี่ยนเป็นคลื่นแม่เหล็กเก็บไว้ใน RAM ได้ การที่บัญญัติศัพท์ว่าข้อมูลเหล่านี้เป็น “นามรูป” เพราะข้อมูลเหล่านี้แบ่งเป็นสองส่วน คือ ข้อมูลส่วนที่เนื่องมาจากรูปส่วนหนึ่งและส่วนที่เป็นนามซึ่งเกิดเพิ่มขึ้นขณะผัสสะอีกส่วนหนึ่ง เนื่องจาก เหตุการณ์ที่ผ่านสมองไปแต่ละครั้งนั้น นอกจากตัวเหตุการณ์แท้ๆ คือ “รูป” จะถูกบันทึกไว้แล้ว ยังมีการบันทึกความรู้สึกที่มีต่อการตีความหมายของเหตุการณ์ คือ “นาม” ควบคู่ไปด้วย

แม้จะเทียบนามรูปกับ RAM ในคอมพิวเตอร์ก็ตาม แต่นามรูปในบุคคลก็ยังมีส่วนต่างกับ RAM ในคอมพิวเตอร์อยู่มากตรงที่ว่า เมื่อ RAM บันทึกข้อมูลรูปเข้าไปแล้ว ข้อมูลนั้นจะเป็นรูปล้วนๆ หรือรูปบริสุทธิ์เสมอ (ไม่มีส่วนนามเพิ่มเข้ามาปนกับรูปบริสุทธิ์เพื่อจะสร้างตัณหาในภายหลัง) และไม่อาจจะเรียกข้อมูลที่บันทึกเอาไว้กลับคืนออกมาเมื่อใด รูปที่เรียกออกมาจะเป็น

แวดล้อม คืออารมณ์เข้าไปทำให้สังขารซึ่งเตรียมพร้อม
อยู่แล้ว ทำงานได้โดยสมบูรณ์

แจกความสัมพันธ์ขององค์ประกอบได้ดังนี้
ผัสสะเกิดเพราะอายตนะภายนอก + อายตนะภายใน + วิญญาณ
เช่น
จักขุผัสสะเกิดเพราะ รูป + ตา + จักขุวิญญาณ

ในลำดับผัสสะ ถ้าข้อมูลที่ได้รับเข้ามาเป็นรูป จิตก็จะ
เรียกข้อมูลที่เป็นนามเกี่ยวข้องกับรูปนั้นออกมาทันที
ถ้าข้อมูลที่ได้รับมาเป็นนาม จิตก็จะเรียกข้อมูลที่เป็นรูป
เกี่ยวเนื่องกับนามออกมา ฉะนั้นข้อมูล “รูป” เดียวกัน
จิตของแต่ละบุคคลย่อมเรียกข้อมูลเก่าออกมาจับคู่ สาน
ต่อความรู้สึกได้ละเอียดละออพิสดารไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่
กับประสบการณ์ที่ผ่านมาว่า สัญญาของใครได้เก็บข้อมูล
เกี่ยวกับสิ่งนั้นไว้มากน้อยเพียงไร และในลำดับนี้ สังขาร
ซึ่งเปรียบได้กับส่วน CPU และอวิชชาซึ่งเปรียบเสมือน
ส่วน ROM (EPROM) ก็ทำหน้าที่ปรุงแต่งหรือสานต่อ
นามและรูปซึ่งกำลังจะเข้าไปใน RAM เข้าด้วยกัน

ขอทบทวนปัจจัยการตั้งแต่เริ่มจนถึงผัสสะอีกครั้ง
โดยจะไม่กล่าวถึงการที่สิ่งมีชีวิตพัฒนาสังขารมาได้อย่างไร
แต่จะว่าตั้งแต่สิ่งมีชีวิตหรือบุคคลมีสมองที่สามารถคิด
ปรุงแต่งได้แล้ว มีอวิชชา หรือสัญชาตญาณ หรือศักยภาพ
ที่จะรักษาชีวิต ซึ่งเป็นแรงขับเคลื่อนมหาศาลภายในครอบงำ
ความนึกคิดทั้งหมดเอาไว้ และยังพร้อมอยู่ตลอดเวลาที่
จะเสาะแสวงหาสิ่งแวดล้อมภายนอก มาสนับสนุนแรง
ขับให้ดำรงชีวิตยืดยาวออกไปอีก ขณะที่สังขารหรือ
ความสามารถคิดปรุงแต่งก็พร้อมที่จะรับข้อมูลจากภาย
นอกเข้ามาปรุงแต่งได้เอนกประการ เมื่อถึงลำดับผัสสะ
ข้อมูลใหม่ก็ถูกวิญญาณนำมาเทียบกับข้อมูลเดิม (คือ
นามรูปและอวิชชาซึ่งเตรียมพร้อมรออยู่) แล้วเลือกเอา
นามรูปที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลใหม่ออกมาให้สังขารปรุง
แต่งให้สอดคล้องกับอวิชชา ดังที่มีข้อความในกฎพิง-
การหาราสสูตรว่า “การก้าวลงแห่งนามรูปมีในที่ใด ความ
เจริญแห่งสังขารย่อมมีในที่นั้น” ยกตัวอย่างประกอบ

เพื่อแสดงการทำงานของวิญญาณที่นำข้อมูลใหม่เข้าไป
เทียบกับข้อมูลเก่าดังนี้ สมมติครอบครัวหนึ่งประกอบ
ด้วยพ่อ แม่และลูก คราวหนึ่งพ่อต้องเดินทางจาก
ครอบครัวไปนาน เมื่อพ่อเดินทางกลับมา แม่กับลูกเห็น
พ่อพร้อมกัน ผัสสะเกิดพร้อมกัน สังขารปรุงแต่งพร้อม
กัน เพราะวิญญาณวิ่งออกมาจับ “รูป” สัญญาณเข้าไป
พร้อมกัน แต่นามรูปที่เกิดขึ้นเกิดไม่เหมือนกัน ภาพของ
พ่อที่ปรากฏแก่แม่และลูกขณะเดียวกันนั้น เป็น “รูป”
เดียวกัน เรียกว่าเป็นอารมณ์เดียวกัน แต่วิญญาณหรือ
จักขุวิญญาณของแม่และลูกรับเอารูปารมณ์เดียวกันนี้ไป
เทียบกับนามรูปเก่าๆ ซึ่งสะสมไว้มาก่อนแล้ว นามรูป
ที่ถูกเรียกออกในสายปฏิจจสมุปบาทของแม่เป็นอย่างหนึ่ง
ก็ถูกสังขารของแม่ปรุงแต่งไปแนวหนึ่ง ส่วนนามรูปที่
เกิดในสายปฏิจจสมุปบาทของลูกเป็นอีกอย่างหนึ่ง ก็ถูก
สังขารของลูกปรุงแต่งไปอีกแนวหนึ่ง หากมีคนอื่นซึ่งไม่
เคยรู้จักครอบครัวนี้มาก่อนเลยเดินผ่านมา ได้เห็นชาย
ผู้เป็นพ่อ ก็จะเกิดนามรูปแตกต่างออกไปอีก จากภาพ
ชายคนเดียวกันแท้ๆ ก่อให้เกิดนามรูปในความคิดไม่
เหมือนกันเลย และสำหรับผู้หมดกิลเลสเมื่อเห็นชายคนนี้
นามรูปที่เกิดขึ้นย่อมเป็นไปตามวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์โดย
ส่วนที่เป็นนามจะเหลือเพียงการกำหนดจดจำ หรือ
ตัดสินใจหลักทางเดินให้เท่านั้น ไม่ก่อให้เกิดความชอบชัง
ความอยาก หรือความยึดถือเอาแต่อย่างใด จึงเรียกว่า
นามรูปดับเพราะส่วนนามที่เหลือไม่ก่อให้เกิดต้นเหตุต่อไป
ตัวอย่างการทดลองทางจิตวิทยาเกี่ยวกับเรื่องวิญญาณ
นำข้อมูลใหม่เข้าไปเทียบข้อมูลเก่านี้ ได้แก่ การทดลอง
ของปาฟลอฟ เรื่องพฤติกรรมการเรียนรู้โดยใช้หมากับ
ระฆัง หากนำหมาของปาฟลอฟมายืนคู่กับหมาธรรมดา
ซึ่งไม่เคยผ่านการเรียนรู้เงื่อนไขเสียงระฆังมาก่อน เมื่อ
เคาะระฆังหมาทั้งสองตัวจะได้ยินเสียงระฆังพร้อมกัน
แต่เสียงระฆังหรือ “รูป” ที่เกิดขึ้นนี้ ผ่านผัสสะของหมา
ทั้งสองตัวเข้าไปเรียกนามรูปเกี่ยวกับเสียงระฆังออกมา
ได้ไม่เหมือนกัน หมาของปาฟลอฟย่อมเรียกนามรูปเดิม
ออกมาสร้างจินตนาการได้พิสดารกว่า เพราะเมื่อเสียง
ระฆังผ่านโสติดผัสสะเข้าไป ก็จะถูกโสติดวิญญาณนำไป

เทียบกับเสียงระฆังในนามรูปเดิม ซึ่ง ณ ตรงจุดนั้น นอกจากจะมีรูปปริศนารูปเดิมคือเสียงระฆังเดิมแล้ว ยังมีอาหารซึ่งเป็นรูปปริศนารูปเดิมอีกรูปหนึ่งรวมติดอยู่ในการบันทึกข้อมูลครั้งเดียวกันนั้นด้วย เมื่อโสทวิญญานนำเสียงระฆัง “รูปใหม่” เข้ามาเทียบกับเสียงระฆัง “รูปเดิม” ก็พบว่า “รูปเดิม” นั้นมีอาหารผูกติดอยู่ และในส่วน “นามเดิม” ที่ติดมาอย่างแยกไม่ออกก็คือ ความรู้สึกชอบและปรารถนาอาหารจึงทำให้หมาของปาฟลอฟน้ำลายไหล ขณะที่หมาธรรมชาติรู้สึกเฉยๆ ไม่มีปฏิกิริยาใด เพราะ “นาม” ส่วนความชอบอาหารไม่มีอยู่ใน “รูป” หรือเสียงระฆัง หากเมื่อใดหมาของปาฟลอฟเกิดความเข้าใจว่าเสียงระฆังไม่ใช่เหตุปัจจัยของอาหาร จึงไม่มีอาการน้ำลายไหลอีกต่อไปเมื่อได้ยินเสียงระฆัง เมื่อนั้นเรียกว่านามรูปเรื่องเสียงระฆังในหมาของปาฟลอฟดับ จึงกล่าวได้ว่า รูปซึ่งเป็นข้อมูลใหม่จากอาการผัสสะเหล่านี้นี้เอง ทำหน้าที่เป็นกุญแจไขเปิดให้ข้อมูลเก่าไหลออกมาส่งให้สังขารปรุงเป็นเวทนา ดังกล่าวไว้ว่า

ผัสสะ เป็นปัจจัยให้เกิด เวทนา

ซึ่งหากจะคิดให้ลึกลงไปจริงแล้ว ลำพังผัสสะแต่เพียงอย่างเดียวจะทำให้เกิดเวทนาไม่ได้ ผัสสะทำให้นามรูปและอวิชชาหรือเรียกรวมว่าสัญญาถูกเรียกออกมา คล้ายกับการสับสวิทไฟ ด้วงสวิทเองทำให้เกิดแสงสว่างไม่ได้ กระแสไฟฟ้าต่างหากที่ทำให้หลอดสว่าง แต่ทราบโดยที่ยังไม่สับสวิทให้กระแสไฟฟ้าเดินแล้ว กระแสไฟฟ้าก็ไม่สามารถทำให้หลอดไฟฟ้าสว่างได้ทราบนั้น ผัสสะจึงมีความสำคัญต่อปัจจัยการเหมือนสวิทมีความสำคัญต่อวงจรไฟฟ้า ส่วนนามรูปและอวิชชามีความสำคัญต่อปัจจัยการเหมือนกระแสไฟฟ้าที่มีต่อวงจรไฟฟ้า ทั้งสัญญาและเวทนานี้เป็นตัวปรุงแต่งทางจิต หากเทียบกับคอมพิวเตอร์ ผัสสะคือการทำงานช่วงป้อนข้อมูลผ่านแป้นพิมพ์ จะเห็นได้ว่าการป้อนข้อมูลนั้นไม่ได้มีอิทธิพลต่อการทำงานของคอมพิวเตอร์เลย การทำงานทั้งหมดของคอมพิวเตอร์ขึ้นอยู่กับ CPU เมมโมรี และเนื้อหา ของข้อมูลต่างหาก แต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า ถ้าไม่มี

การพิมพ์ข้อมูลผ่านแป้นพิมพ์คอมพิวเตอร์ก็ทำงานไม่ได้โดยสิ้นเชิง คอมพิวเตอร์ต่างจากคนตรงที่คอมพิวเตอร์ไม่มีความรู้สึกต่อข้อมูลที่ได้รับ คือไม่มีเวทนา ดังนั้นการทำงานเมื่อได้รับข้อมูลจึงผ่านลำดับเวทนาดันหา อุปาทานไป และให้คำตอบสำเร็จออกมาเลย

สำหรับเวทนาของจิตที่เต็มไปด้วยอวิชชาของปุถุชน นั้น อวิชชาย่อมสบโอกาสบ่อยครั้ง ที่จะแทรกปนเข้าไปยึดการทำงานของสังขารให้เกิดความรู้สึกว่าสิ่งแวดล้อมซึ่งปรากฏอยู่สอดคล้องสนับสนุน หรือคัดค้านการดำเนินไปของอวิชชาหรือไม่ ถ้าความรู้สึกไปกระตุ้นการระคะก็เกิดความสบาย ถ้ากระตุ้นปฏิเสธก็เกิดความอึดอัด หากความรู้สึกยังไม่แยกเด่นชัดก็รู้สึกเฉยๆ เมื่อมีความรู้สึกสบายหรือไม่สบายเกิดขึ้น ก็เกิดความรู้สึกต่อไปว่าอยากพบอีก หรือไม่อยากพบอีก ความรู้สึกอยากพบหรือไม่อยากพบนี้ ในปัจจุสมุปบาท เรียกว่า ตันหา กล่าวไว้ในลำดับว่า

เวทนา เป็นปัจจัยให้เกิด ตันหา

ในสิ่งมีชีวิตอื่น ปัจจัยการหรือปัจจุสมุปบาทเกิดสมบูรณ์ถึงผัสสะ นับแต่ลำดับเวทนาเป็นต้นไป ในสิ่งมีชีวิตอื่นจะเบาบางกว่าคนมาก เป็นเพราะปัจจัยการก่อนสัมผัสเองก็ไม่ละเอียดเหมือนคน เป็นต้นว่าสังขารไม่ละเอียด วิญญานมีความสามารถจำกัด เช่น ความรับรู้ทางตาซึ่งเป็นความรู้ที่กว้างขวางที่สุดนั้น สัตว์มีแคบกว่าคนมาก สัตว์บางชนิดเห็นเพียงสีขาวดำ สัตว์บางชนิดเห็นภาพเป็นภาพโมเสกไม่กลมกลืนเหมือนภาพที่คนเห็น ดังนั้น ความคิดปรุงแต่งของสัตว์จึงปรุงแต่งได้จำกัด ตามข่ายความสามารถอันด้อยคุณภาพของสังขารและวิญญานไปด้วย

ตันหาเป็นความอยาก เพราะติดใจในข้อมูลที่เคยรับเข้ามาในลำดับผัสสะ ถ้าอยากพบรูปถูกใจก็เกิดรูปตันหา ดังนั้นตันหาจึงแบ่งตามอายตนะได้ ๖ ประเภท คือ รูปตันหา สัททตันหา คันธตันหา รสตันหา โผฏฐัพพตันหา และ รัสมตันหา หรือจะแบ่งเป็น ๓ ก็ได้ คือ กามตันหา ภวตันหา วิภวตันหา

ในลำดับเวทนา เป็นปัจจัยให้เกิด ตัณหา นี้ หากอธิบายจากแง่ของอริยสัจ ก็คือการเกิด สมุทัย ตัวต้นเหตุแห่งทุกข์ องค์ศาสนาได้ตรัสกับพรหมณ์ผู้หนึ่งว่า ทุกข์ มีอริชชาเป็นพ่อ และมีตัณหาเป็นแม่ ทางดับทุกข์ คือ ต้องออกตัณญะฆ่าพ่อฆ่าแม่เสีย

ในลำดับเวทนา และ ตัณหา บุคคลย่อมเกิดเพิลิตเพิลินในการปรุงแต่งนามรูปที่มีอยู่ โดยมีอริชชาใช้สังขารจินตนาการเพื่อให้ชีวิตโลดทะยานไปด้วยคึกคะนอง และที่สำคัญเพื่อดำรงชีวิตอยู่ให้นานที่สุด การที่จะมีชีวิตอยู่ได้นานที่สุดนั้นต้องมีการแข่งขันแย่งชิงกับชีวิตอื่น ดังนั้นชีวิตตนจึงต้องเด่นกว่าชีวิตอื่น จิตซึ่งถูกปรุงเป็นเวทนาและตัณหา นี้ จึงตั้งเป้าหมายความทะยานอยากไว้ให้กับตน แล้วแต่ว่าอริชชาที่ติดมากับจิต จะขับเคลื่อนออกมาในลักษณะของสังโยชน์รูปใด หรืออาจกล่าวว่าการที่จิตเพิลิตเพิลินกับการสัมผัสสิ่งแวดล้อม รู้สึกสบายหรือไม่สบายอยู่กับเวทนาทำให้อยากพบหรือไม่อยากพบอีกนั้น จิตก็จะยึดมั่นลงไปว่า ตนน่าจะเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ เพื่อสนับสนุนอริชชาดั้งเดิมและนามรูปที่เคยสะสมไว้ อาการยึดมั่นนี้ เรียกว่า อุปาทาน แยกได้เป็น ๔ ประเภท คือ กามอุปาทาน ทิฏฐูปาทาน สิลลัพ-อุปาทาน อตตวาทุอุปาทาน กล่าวไว้ในลำดับที่ว่า

ตัณหา เป็นปัจจัยให้เกิด อุปาทาน

อุปาทานนี้หากเปรียบเทียบทางจิตวิทยากลุ่มจิตวิเคราะห์ก็คือ “ปม” ซึ่งอาจนิยามได้ว่า ปม หรือ อุปาทาน คือความประทับใจในเหตุการณ์ซึ่งผ่านไปถึงความจำ โดยขาดปัญญาถ่วงถ่วงและมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของแต่ละบุคคลภายหลัง

แอลเลอร์ อธิบายว่า จิตของสิ่งมีชีวิตทุกหน่วยชีวิตยึดมั่นให้ตนเด่นกว่าหน่วยชีวิตอื่นอยู่เสมอ ความรู้สึกนั้นเรียกปมเชื่อง (อัสมีมานะหรืออหังการ) และเมื่อคนเรารู้สึกอยากเชื่อง แต่ไม่สามารถเชื่องได้ตามที่หวังก็จะมีความรู้สึกเป็นปมด้อย โดยปกติแล้วอริชชาจะผลักดันให้แต่ละบุคคล และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายแสดงออก

ในรูปเชื่องเสมอเพื่อรักษาสายพันธุ์ไว้ แต่สำหรับปฏุนั้น สภาพแวดล้อมและอัตภาพซึ่งไม่อำนวยความสะดวกสมตั้งใจจะทำให้เกิดปมด้อย ทุกคนเมื่อถูกอริชชาขับเคลื่อนให้แสดงปมเชื่อง ก็จะมีความรู้สึกด้อยคู่กันไป ยิ่งรู้สึกด้อยก็ยิ่งดิ้นรนให้ถึงเป้าหมายเชื่องที่ตั้งเอาไว้ ทำให้เกิดพฤติกรรมที่กล่าวกันว่า คนนั้นมียปมเชื่องคนนี้มีปมด้อย แท้จริงหมายความว่าคนนั้น ๆ แสดงพฤติกรรมออกมาได้ใกล้เคียงหรือใกล้เคียงด้อยของเขาเท่าไร ถ้าใครปฏิบัติตนใกล้เคียงไปทางเชื่อง ก็มักกล่าวว่าคนนั้นมีปมเชื่อง ถ้าปฏิบัติตนใกล้เคียงมาทางด้อย ก็มักกล่าวว่ามียปมด้อย ความจริงคนที่แสดงผลแห่งปมออกมานั้นมีทั้งปมเชื่อง และปมด้อยเป็นปัจจัยให้กันและกันอยู่ ปมเชื่องหรือปมด้อยจะเกิดเพียงปมใดปมหนึ่งไม่ได้ ทางแบ่งปฏิเสธ-สมุปบาทจึงไม่แยกเรียกว่าปมเชื่องหรือปมด้อย แต่เรียกว่าอุปาทานซึ่งรวมเอาปมเชื่องและปมด้อยไว้ด้วยกัน โดยมีมานะในสังโยชน์เป็นฐานกำเนิดปม ทางปฏิเสธ-สมุปบาทได้ระบุถึงช่องว่างระหว่างปมทั้งสองนี้ไว้เฉพาะด้วย โดยเรียกว่าภพ ในภพนี้มีความหวังของปมทั้งสองอยู่ หากความหวังที่โยงปมนี้ตั้งก็จะเกิดความเครียด หากขาดจิตจะเสียสมดุล โดยมีอาการแรกทีแสดงออกมาให้เห็น คือโรคประสาท

ภพหรือระยะทางระหว่างปมทั้งสองนี้ แต่ละบุคคลมีไม่เหมือนกันเปรียบเทียบเหมือนสนามให้จิตซึ่งเต็มไปด้วยอริชชากระโดดโลดเต้นออกฤทธิ์ต่อไป องค์ศาสนาได้ตรัสถึงภพว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุจจาละ ปัสสวาละ น้ำลาย น้ำหนอง เลือด แม้ปริมาณน้อยก็มีกลิ่นเหม็นฉุนใด เราอย่าละทิ้งสรรพคุณภพ แม้มีปริมาณน้อย โดยที่สุดแม้เพียงลัดมือเดียวฉุนนั้น” ภพแบ่งเป็น กามภพ รูปภพ และอรูปภพ

ในปฏิเสธสมุปบาท ภพเป็นลำดับถัดจากอุปาทานดังกล่าวไว้ว่า

อุปาทาน เป็นปัจจัยให้เกิด ภพ

เมื่อเกิดภพหรือช่องว่างซึ่งเปรียบเทียบเหมือนจุดอ่อนอยู่เบื้องหน้า ข้อมูลต่างๆ ซึ่งถูกปรุงแต่งมาจากการ

ทำงานระดับได้สำนึกอันเต็มไปด้วยอวิชาก็พักตัวได้ สมบูรณ์ตรงจุดอ่อนหรือช่องว่างนี้จนสำเร็จเป็นความ นึกคิดแต่ละขณะจิตเกิดดับถึยสืบกันเป็นสายในระดับ สำนึก หากพิจารณาจากด้านอริยสัจก็ต้องกล่าวว่า ทุกข์ เกิดสำเร็จตรงนี้ พุทธิของจิตลำดับนี้เรียกว่า ชาติ ปรากฏให้เห็น นึกทบทวนได้ ถ้าเทียบกับคอมพิวเตอร์ จิตสำนึกก็คือสิ่งที่ปรากฏบนจอภาพ จิตสำนึกหรือ การทำงานของความคิดระดับสำนึกนี้ มีการหยุดเพื่อ พักผ่อนนอนหลับ แตกต่างจากการทำงานของความคิด ระดับได้สำนึก ซึ่งทำงานอยู่ตลอดเวลา ไม่หยุดพักผ่อน แต่บุคคลนึกไม่ออกเพราะซ่อนอยู่ บางครั้งเมื่อการ ทำงานของจิตระดับสำนึกพักผ่อนหยุดทำงาน ข้อมูล ระดับได้สำนึกซึ่งกำลังถูกปรุงแต่งอยู่ แต่เคยถูกการ ทำงานระดับจิตสำนึกข่มกดเก็บเอาไว้ตลอดเวลาอาจ ทะลักไหลออกมาให้เห็น เป็นความฝันหรือรูปนิมิต แปลกๆ ในปุณฺชนซึ่งไม่เคยสังเกตพุทธิของจิตตนเลยจะ ไม่รู้ถึงพุทธิของจิตระดับได้สำนึก จะรู้ได้แต่พุทธิของจิต ระดับสำนึก เพราะในจิตสำนึกมีความรู้ตัวหรือสติ ซึ่ง

จิตได้สำนึกไม่มี เมื่อขบวนการพัฒนามาถึงจิตสำนึก สติ จะทำหน้าที่ซึ่งน้ำหนักเปรียบเทียบ ความต้องการของ จิตได้สำนึกกับผลที่จะตามมา หากขาดสติหรือผลอดตัว จิตสำนึกก็จะนำไปบุคคลปฏิบัติตนไปตามความต้องการ ของจิตได้สำนึกซึ่งมีกำลังมากกว่า และเนื่องจากปุณฺชน ทั่วไปไม่เคยฝึกฝนตัวสติให้มีกำลังแกร่งกล้าและว่องไว จึงผลอดสติบอยอันเป็นผลให้เกิดชาติครั้งใหม่ มีทิศทาง โน้มไปทางปมเชื่องเสมอตามแรงขับของอวิชชา แต่ก็ จะ ถูกความจริงในสิ่งแวดล้อมรั้งไว้ทำให้เกิดปมด้อยจึงติดตาม มาด้วยความสมหวังหรือความคิดหวัง เมื่อปฏิบัติ- สมุบาทหลายนั้นดับไปก็เหลือไว้แต่ความเศร้าโศก เสียใจ อันเป็นลำดับสุดท้ายของปัจจุสมุบาท ดังที่กล่าวไว้ว่า

ภพ เป็นปัจจัยให้เกิด ชาติ

และ

ชาติ เป็นปัจจัยให้เกิด ขรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ

ทุกข์โทมนัส อุปายาส

ดังนี้แล

หนังสืออ้างอิง

๑. พุทธศาสนิกฯ, ปฏิจจุสมุบาทคืออะไร, ๒๕๑๔
๒. พุทธศาสนิกฯ, ปมเชื่อง, ๒๕๒๗
๓. สวามี สัตยานันท ปุริ, ปมด้อย, ๒๕๐๗
๔. สวามี สัตยานันท ปุริ, เพศคู่, ๒๕๔๓
๕. ดุษย์ ชุมสาย, จิตวิทยาปลีกย่อย, ๒๕๒๗